

# ALFAMANNETJE ONDER DE PRIMATOLOGEN

*De kapucijnaapjes van Frans de Waal worden wereldwijd gebruikt in pleidooien voor gelijke beloning*

Primatoloog Frans de Waal is volgens *Time Magazine* een van de 100 invloedrijkste mensen in de wereld. Van McKinsey-managers tot politici die niet in de evolutie geloven, een breed publiek is dol op zijn verhalen over apengedrag en hoe zeer dat op mensengedrag lijkt.

Jannetje Koelewijn

**G**eeft twee kapucijnapen allebei een steentje en hou ze een schijfje komkommer voor. Ze snappen dat ze komkommer krijgen als ze het steentje teruggeven. Herhaal dit vijftienvintig keer en geef dan een van de twee apjes geen komkommer, maar druiven. En kijk. Het andere apje smijt zijn steentjes weg, soms ook zijn komkommer. Woedent!

Een experiment van Frans de Waal, primatoloog. Die beschrijft het in zijn boek *Our Inner Ape*, 2005. Altijd gedacht dat gevoel voor onrecht iets van mensen was? Kapucijnaapjes hebben het ook. Ze voelen zich tekortgedaan als andere apjes voor dezelfde inspanning een grotere beloning krijgen.

De Waal beschreef het experiment ook in het wetenschappelijke tijdschrift *Nature*, met zijn collega Sarah Brosnan: *Apen verwerpen ongelijke beloning*. Het artikel verscheen toevallig op de dag waarop de voorzitter van de New Yorkse beurs ontslag moest nemen, Richard Grasso. Hij had zichzelf een bonus van bijna 200 miljoen dollar laten toekennen. Dat was bij het Amerikaanse publiek niet goed gevallen. Pek en veren.

Amerikaanse kranten schreven dat Grasso beter naar kapucijnaapjes moest kijken. Zou hij nog wat van kunnen leren. Wiebe Draijer, managing partner van het adviesbureau McKinsey in Nederland, gebruikt de kapucijnaapjes wel eens om managers uit te leggen dat mensen ook hun motivatie verliezen als de een zonder goede reden meer krijgt dan de ander. Wiebe Draijer noemt het zijn anekdote over de aap en de komkommer. Hij was al bijna vergeten waar hij die vandaan heeft.

Hoeveel invloed kan een onderzoeker hebben? Dit voorjaar werd Frans de Waal door het Amerikaanse *Time Magazine* aangewezen als een van de 100 invloedrijkste mensen van dit moment. De Waal vindt die uitverkiezing „een hele eer”. Maar hij is niet naar het feest geweest dat voor hem en de 99 anderen gegeven werd. Hij moest naar Louisiana, naar Chimp Haven. Een tehuis voor chimpansees die circusartiest of proef-dier zijn geweest.

Frans de Waal is hoogleraar aan de Emory University, Atlanta, en directeur van het Living Links Center van het aan de universiteit verbonden Yerkes Primate Research Center. Hij schreef zes boeken, bestsellers, en het zevende komt eraan: *De aap en de filosoof*. Of beter: *Primates and Philosophers*, hij schrijft in het Engels. In zijn boeken laat hij zien dat apen – mensapen – kennis en gewoontes aan elkaar overdragen, gemeenschapszin hebben, politiek bedrijven, altruïstisch kunnen zijn, zich in anderen kunnen inleven, zich van zichzelf bewust zijn, een moraliteit hebben.

Hij kan zich maar van twee emoties voorstellen dat misschien alleen mensen ze hebben: schaamte en schuldgevoel. Maar het zou hem niet verbazen, zegt hij, dat toch nog wordt aangetoond



De Waal denkt dat schaamte en schuld exclusief kunnen zijn voor de mens. (Foto NRC Handelsblad, Maurice Boyer)

dat mensapen die ook hebben. Zo is het met al die andere eigenschappen ook gegaan. Zegt psycholoog en apenonderzoeker Michael Tomasello, directeur van het Max Planck Instituut in Leipzig, dat apen niet samen ergens hun aandacht op kunnen richten? Dan drukt De Waal in zijn boek *My Family Album* een foto af van drie chimpansees die met elkaar kijken naar wat een vierde chimpansee uitvoert met een paar bessen. Hij zet eronder: *joint attention*. Pesterijje.

Mensen zijn dieren. Het gedrag van mensen is biologisch bepaald. Dat nu meer mensen dan vroeger dat zo zien, komt voor een belangrijk deel door Frans de Waal. Dat zegt zijn opleider, Jan van Hooff, emeritus hoogleraar aan de Universiteit Utrecht. Genoeg andere biologen die het ook zeggen, Van Hooff

zelf bijvoorbeeld. Maar, zegt hij, het knappe van Frans de Waal is dat hij het zo toegankelijk opschrijft. En dan ook nog zo dat hij serieus genomen wordt door andere wetenschappers.

Frans de Waal heeft een missie, al zal hij dat woord volgens zijn broer Vincent de Waal niet snel gebruiken. „Zo praat Frans niet.” Die missie is: de wereld laten zien dat mensen van nature ook tot het goede geneigd zijn. Zonder moralisme: kracht en agressie kunnen evolutionaire voordelen bieden, maar altruïsme, empathie, samenwerking, het vermogen om ruzies bij te leggen kunnen bij het doorgeven van genen net zo goed succesvolle strategieën zijn.

Een katholiek gezin, vader bankdirecteur, moeder huisvrouw, zes jongens. Frans de Waal was de vierde. Zijn moe-

der verheugde zich niet erg op zijn komst. Drie peuters, wéér zwanger. Maar toen hij er was, vergat ze haar te genen. Een vrolijk kind, gemakkelijk.

Het is Catherine Marin die dat zegt, de vrouw van Frans de Waal, een Française. Toen ze nog op kostschool zat, correspondeerde ze met een van zijn broers. Later vroeg die broer haar als getuige bij zijn huwelijk. Toen zag ze Frans. „Liefde op het eerste gezicht. Ik vond hem onweerstaanbaar. Daarna leerde ik zijn humor kennen, zijn manier om dingen niet serieus te nemen en tegelijk heel serieus.” Een magere jongen, haar tot op zijn schouders. Hij had zijn studie biologie net afgerond.

Catherine Marin studeerde psychologie in Nantes. „Ik was een freudiaan, in het begin hadden we heel andere me-



Een chimpansee maakt een vredelievend en bedelend gebaar. ‘Geef mij mijn voedsel terug’. (Foto Frans de Waal)

ningen.” Ze verhuisde voor hem naar Utrecht en daarna naar Arnhem, waar Frans de Waal onderzoek ging doen in Burgers’ Zoo, de dierentuin van Anton van Hooff, de broer van Jan van Hooff. Ze was in Nederland Frans gaan studeren. Toen ze een paar jaar later meeging naar de Verenigde Staten, werd ze ook hoogleraar. Geen kinderen.

In Burgers’ Zoo was een chimpansee-kolonie ingericht, waar chimpansees bestudeerd konden worden zoals ze zich, min of meer, in het wild gedragen. „Dat was toen uniek in Europa”, zegt Jan van Hooff. Jaren ’70, mensen dachten dat alles maakbaar was. Het was nazi-taal om te zeggen dat gedrag was aangeboren. Van Hooff en andere onderzoekers hadden veel geld gekregen voor onderzoek naar agressie. Als zij erachter kwamen hoe agressie werd aangeleerd, dan konden ze misschien ook bedenken hoe het kon worden afgeleerd.

De jaren in Burgers’ Zoo waren voor Frans de Waal de „meest onthullende tijd van zijn leven”. Hij zat er duizenden uren op een houten krukje te kijken naar wat de chimpansees deden en schreef alles op: wie op welk moment waar was, wie met wie wat deed. Hij las Machiavelli en kwam tot een interpretatie die toen revolutionair was. Voor die tijd dacht hij zelf ook dat jaloezie, seksisme, heerszucht en streven naar macht menselijke eigenschappen waren waarvan mensen zich konden bevrijden. In Burgers’ Zoo zag hij dat apen ze ook hebben. Natuur, geen cultuur.

Zijn eerste boek heette *Chimpanzee Politics*, 1982. Het kwam op de lijst van meest gelezen boeken van het Amerikaanse Congres. Newt Gingrich beval het nieuwe leden van het Huis van Afgevaardigden van harte aan. Gingrich, voorman van de Republikeinen, van wie de helft niet eens in de evolutie geloofde.

Waar kunnen politici zich in Frans de Waals werk aan spiegelen? Aan het ver-

haal van Yeroen en Nikkie bijvoorbeeld, hoe die twee met Luit afrekenden. Jaren geleden was Yeroen de baas geweest van de kolonie, totdat Luit de macht van hem had overgenomen. Dat was lang goed gegaan. Toen werd de streberige Nikkie volwassen. Hij wilde Luit weg hebben. Het lukte hem, met de hulp van de slimmere en nog steeds boze Yeroen. Vier jaar lang waren Nikkie en Yeroen samen de baas, tot ze ruzie kregen. Yeroen mocht van Nikkie altijd met de aantrekkelijkste vrouwtjes paren. Opens vond Nikkie dat niet goed meer. Yeroen kwaad, Nikkie zenuwachtig, en daar was Luit om de macht te grijpen.

Dat bracht Nikkie en Yeroen weer samen. ’s Nachts wachtten ze Luit op, Yeroen hield hem vast en Nikkie beet. De volgende ochtend trof Frans de Waal hem aan, badend in zijn bloed. Vingers en tenen eraf. Testikels verdwenen. Die waren uit de balzak geperst. Frans de Waal, die het gevecht had zien aankomen, ging naast Luit zitten. Die zuchtte diep en liet zich troosten. Hij stierf tijdens de operatie die volgde.

In *Our Inner Ape* schrijft Frans de Waal dat hij de manier waarop Luit troost bij hem zocht is gaan beschouwen als „een allegorie voor de moderne mens”. We zijn gewelddadige apen, maar we verlangen naar geruststelling. We verminken en doden, maar we willen horen dat

boek van De Waal en zei: „De enige zoogdieren die het in de missionarishouding doen, ziet u? (...) Hier, een masturbierend vrouwtje. En hier, twee mannetjes die elkaar teder de ballen kneuzen nadat ze ruzie hebben gehad.”

Carel van Schaik, hoogleraar antropologie in Zürich, zegt dat Frans de Waal de eerste was die ging tellen hoe vaak en met wie bonobo’s seks hadden. Belangrijker: hij bedacht waarom bonobo’s zoveel seks hebben, ook de vrouwtjes met de mannetjes en de mannetjes met de vrouwtjes. Wat was het evolutionaire voordeel? „Het enige dat telt voor een bioloog”, zegt Van Schaik.

Bonobo’s lossen er hun ruzies mee op. En de vrouwtjes handhaven er hun macht mee. Zij zijn de baas bij de bonobo’s. Als ze met alle mannetjes paren, kunnen die mannetjes nooit weten wie hun kinderen zijn. Dus doden ze geen kinderen, want misschien doden ze dan hun eigen genen wel. Andere mannelijke dieren zijn geneigd om kinderen van andere mannen bij hun vrouwtje te doden of te mishandelen.

Michael Tomasello van het Max Planck Instituut vindt dat Frans de Waal soms te vergaande conclusies trekt uit zijn observaties. Eén bonobovrouwtje dat één gewond vogeltje redt en het beschermt tot het weer kan vliegen, wat zegt dat over empathie? En als één chimpanseevrouwtje haar baby op haar buik kruislijns bij de handjes pakt en omdraait, waardoor Frans de Waal naar het gezichtje kan kijken, betekent dat dan dat chimpansees zich kunnen voorstellen wat een ander ziet?

Volgens Carel van Schaik uit Zürich laat Frans de Waal zich ergens door van de wijs brengen. „Hij is een looie. Hij zegt wat hij zeggen wil. Hij weet dat hij gelijk heeft.” En voor Frans de Waal hoeft het bewijs niet in de grote getallen te zitten. Eén man op de maan was voldoende om te laten zien dat een primaat daartoe in staat is.

**Jaloezie, seksisme en heerszucht zijn natuur, geen cultuur**

alles goed zal komen. Frans de Waal is na zijn onderzoek in Burgers’ Zoo altijd vooral geïnteresseerd geweest in de vraag hoe mensapen zich met elkaar verzoenen, hoe ze voorkomen dat ze elkaar voortdurend de hersens inslaan. Hij wordt nu over de hele wereld uitgenodigd om daarover te vertellen.

Dan nu de bonobo’s, de apen waarmee mensen net zo verwant zijn als met chimpansees (98,5 procent gedeelde genen), maar die tot in de jaren ’90 bij het grote publiek vrijwel onbekend waren. Totdat Frans de Waal er een boek over schreef: *Bonobo: The Forgotten Ape*, 1997. Nu is het gewoon geworden om bij ‘bonobo’ aan ‘seks’ te denken. Rick van der Ploeg werd door het *Algemeen Dagblad* geïnterviewd toen hij staatssecretaris van Cultuur was, in 2000. Hij pakte het